

G. W. LEIBNIZ

Teodicén i dialogform

I slutet av sin bok *Essais de Théodicée* repeterar Leibniz avhandlingens huvudpoänger i formen av en dialog¹. Tyvärr har texten i sin helhet aldrig översatts till svenska, men denna översättning gör nu grundragen i boken tillgängliga också för den som inte gärna läser filosofi på franska.

§ 404

[...] Jag har på annat håll på fullt tillräckligt sätt förklarat varför den makt vi har över viljans rörelser måste vara indirekt, och hur stor olycka det vore för oss om vi var i sådan grad herre över oss själva att vi var förmögna att vilja utan orsak, utan rim eller reson². Att klaga över avsaknaden av sådan makt, det vore att resonera som Plinius, som ser det som en brist i Guds makt, att Gud inte kan förrinta sig själv³.

§ 405

Jag hade för avsikt att sluta här, efter att ha svarat på alla de invändningar jag kunnat finna i herr Bayles verk angående dessa frågor⁴. Men så drog jag mig till minnes Laurent Vallas dialog mot Boetius rörande den fria viljan, en dialog som jag redan nämnt, och tänkte att det vore lämpligt att här presentera en resumé av den⁵. Jag bestämde mig för att bibehålla dialogformen, och att fortsätta den fiktion Valla påbörjat från det ställe där han slutade. Detta inte för att liva upp framställningen, utan för att förklara mig att på ett så klart och folkligt sätt som möjligt, i slutet av min bok.

Vallas dialog, liksom hans böcker om sinnligheten och om det sanna goda, visar med all önskvärd klarhet att han var en lika framstående filosof som humanist. Böckerna skrevs mot Boetius fyra böcker om filosofins tröst, och dialogen riktar sig mot den femte. En viss spansk Antoine Glarea ber Valla belysa en punkt angående svårigheten med viljans frihet, ett problem som är lika viktigt som det är okänt. På denna fråga beror rättvisa och orättvisa, straff och belöning i detta liv, och i det kommande. Laurent Valla svarar honom att han får nöja sig med en ovetskap som vi har att dela med hela världen, på samma sätt som man tröstar sig över att inte ha vingar liksom fåglarna.

§ 406

Antoine: ”Jag vet att ni kan ge mig dessa vingar, som en annan Daidalos, för att hjälpa mig ut ur ovetskapens labyrint och för att höja mig upp till sanningens sfärer, upp till själarnas fosterland⁶. De böcker jag sett har alls inte tillfredsställt mig, inte ens den berömde Boetius, som vunnit allmänt godkännande. Jag vet inte om han ens själv riktigt förstått det han säger om Guds förstånd, och om en evighet ovan all tid. Jag ber er sålunda framlägga er syn på hans sätt att sammanjämka förvetskapen med friheten.”

Laurent: ”Jag är rädd att jag kommer att chockera en hel del människor, om jag åtar mig att vederlägga denna storman; men jag vill hellre göra min vän till viljes än lyda den rädslan, förutsatt att ni lovar mig...”

Antoine: ”Vad?”

Laurent: ”Att när ni en gång ätit middag hos mig, ber ni inte att jag dessutom bjuder på kvällsmat: med andra ord önskar jag att ni nöjer er med att jag svarar på den fråga ni ställt mig, utan att ställa en till.”

§ 407

Antoine: ”Det lovar jag er. Här är problemet: Om Gud förutsåg Judas svek, var det nödvändigt att Judas skulle svika och omöjligt att han inte skulle göra det. Det finns ingen plikt att göra det omöjliga. Sålunda begick Judas inget brott, och förtjänade därför inget straff. Detta förstör rättvisan och religionen, med rädslan för Gud.”⁷

Laurent: ”Gud har förutsett synden, men han har ingalunda tvingat människan till den, synden är frivillig.”

Antoine: ”Detta viljande var nödvändigt, eftersom det var förutsett.”

Laurent: ”Om min vetenskap om förflutna saker inte är orsaken till deras existens, är min förvetskap inte heller orsaken till kommande sakers existens.”

§ 408

Antoine: ”Denna jämförelse är missvisande. Varken nuet eller det förflutna kan förändras, de är redan nödvändiga. Framtiden däremot, som i sig är rörlig, blir fix och nödvändig genom förvetskapen. Låt oss anta att en hednisk gudom låtsas känna till framtiden: jag frågar då honom vilken fot jag kommer att stiga fram emot honom på, och så gör jag motsatsen till hans spådom.”

Laurent: ”Denna Gud vet vad ni avser göra.”

Antoine: ”Hur vet han det, då jag gör helt tvärt emot vad han säger – och jag antar nu att han säger mig det som han tänker?”

Laurent: ”Er fiktion är oriktig. Gud skulle inte svara er. Eller om han skulle svara, skulle er respekt för honom få er att hastigt göra precis som han förutspått. Hans spådom vore för er en order. Men vi har nu bytt fråga. Det handlar ju inte om vad Gud förutsäger, utan om vad han förutser. Låt oss alltså återgå till förvetskapen och låt oss skilja på det som är nödvändigt och det som är säkert. Det är ingalunda omöjligt att det som han förutser inte skulle hända, men det är säkert att det kommer

att hända. Jag kunde bli soldat eller präst, men det kommer jag inte att bli.”

§ 409

Antoine: ”Nu har jag er fast. Filosofers regel förutsätter, att allt som är möjligt kan tänkas finnas till. Men om det som ni presenterade som möjligt, en händelse som skiljer sig från det som förutsågs, om det verkligen hände, då skulle ju Gud ha misstagit sig.”

Laurent: ”Filosofernas regler är för mig inga orakel. Denna i all synnerhet är inte helt exakt. De två delarna i en motsägelse är ofta möjliga båda två, men kan de också existera samtidigt, båda två? Men för att ge en klarare bild, låt oss låtsas att Sextus Tarquinius, när han kommer till Apollos Orakel, får som svar:

”Ensam och utvisad ur ditt fosterland, kommer man att se dig mista livet.”⁸

Den unge mannen skulle klaga: ’Jag har hämtat er en kunglig gåva, o Apollo, och ni förutspår mig en så olycklig lott.’ Apollo svarar: ’Er gåva är mig till behag, och jag gör det ni ber av mig: jag förutspår det som kommer att ske er. Jag känner till framtiden, men jag gör den inte. Klaga hos Jupiter och hos nornorna.’⁹ Sextus gjorde sig löjlig, inte sant, om han ännu efter detta fortsatte att beklaga sig över Apollo.”

Antoine: ”Han skulle säga: ’Jag tackar er, o helige Apollo, för att ni avslöjat sanningen för mig. Men hur kommer det sig att Jupiter är så grym mot mig, att han bereder ett så hårt öde åt en oskuldens man, åt en trogen gudarnas tjänare.’”

Laurent: ”’Ni oskyldig?’ svarar då Apollo. ’Vet då att ni kommer att vara övermodig, att ni kommer att våldta, att ni blir ert fosterlands förrädare.’¹⁰ Kunde Sextus då svara: ’Det är ni som är orsaken därtill, Apollo, det är ni som tvingar mig till detta genom att ni förutser det?’

Antoine: ”Jag medger att det vore bevis på att han helt förlorat fattningen, om han gjorde en sån replik.”

Laurent: ”Sålunda kan förrädaren Judas inte heller beklaga sig över Guds förkunskap. Och där är svaret på er fråga.”

§ 410

Antoine: ”Ni har gett mig mer svar än jag hoppades på, ni har gjort det som Boetius inte kunde göra: jag står i tacksamhetsskuld till er för resten av mitt liv.”

Laurent: ”Låtom oss emellertid fortsätta vår historia lite grann. Sextus kommer att säga: ’Nej Apollo, jag vill inte göra det ni sagt mig.’”

Antoine: ”Hur sa? svarar då guden, vore jag då en lögnare? Jag upprepar ännu: ni kommer att göra allt jag sagt er.”

Laurent: ”Sextus skulle kanske be till gudarna och be dem ändra sitt öde, be dem ge honom ett godare hjärta.”

Antoine: ”Då svarar man honom:

”Sluta hoppas på att dina böner skall kunna få den gudomliga förkunskapen att ljuga.”¹¹

Men vad säger då Sextus? Utbrister han inte då i klagan mot gudarna? Säger han inte: ’Hur sa? Är jag inte alls fri? Står det inte i min kraft att leva i dygd?’”

Laurent: ”Då säger kanske Apollo: ’Vet, min stackars Sextus, att gudarna gör var och en sådan han är. Jupiter gör vargen glupsk, haren blyg, åsnan dum, och lejonet modigt. Han har gett er en själ, elak och oförbätterlig. Ni kommer att handla i enlighet med er läggning, och Jupiter skall behandla er som era handlingar förtjänar, det har han svurit vid Styx.’”

§ 411

Antoine: ”Jag medger att det verkar som om Apollo, I det hon ursäktar sig, mer klandrar Jupiter än Sextus, och att Sextus därför vore benägen att svara: ’Jupiter fördömer sålunda mig i sitt eget brott och det är han som ensam är skyldig. Han kunde göra mig helt annorlunda, men såsom han velat skapat mig, måste jag handla. Varför då straffa mig? Kunde jag motstå hans vilja?’”

Laurent: ”Jag medger att jag här finner att jag har stannat upp, helt liksom ni. Jag har tagit in gudarna på scenen, Apollo och Jupiter, för att hjälpa er skilja åt förkunskapen från den gudomliga providensen. Jag har visat hur Apollo, förkunskapen, på intet sätt hindrar friheten, men jag kan inte ge er tillfredsställelse angående Jupiters viljas dekret, det vill säga angående providensens beslut.”

Antoine: ”Ni har dragit mig ut ur en avgrund, och ner i en än djupare avgrund kastar ni mig.”

Laurent: ”Minns vår överenskommelse: jag har bjudit er på middag, och nu ber ni mig ännu stå till tjänst med supé.”

§ 412

Antoine: ”Jag ser nu er finess: ni har fångat mig, detta är inte ett kontrakt gjort i god tro.”

Laurent: ”Men vad borde jag då göra? Jag har gett er vin och kött ur mina lager, såsom mina ringa förråd tillåter. För Nektarn och Ambrosian får ni vända er till gudarna. Denna gudomliga föda finnes inte bland män. Låtom oss lyssna till Paulus, denna de utvaldas bågare som varit uppburen ända till tredje himlen, och som där hört obeskrivliga ord. Han kommer att svara er med jämförelsen om krukmakaren, med det outgrundliga i herrrens vägar, med beundran för djupet i hans visdom. Det är emellertid på sin plats att anmärka, att man inte frågar varför Gud förutser att någonting skall ske, ty detta säger sig självt, det är ju för att det kommer att ske. Det man frågar är varför han ger en sådan order, varför han är hård mot en, varför han är nådig mot en annan. Vi känner inte de skäl han kan ha härtill, men det räcker att han är helt god och helt vis, för att leda oss till slutsatsen att de är goda. Och eftersom han är rättvis också, följer det att hans dekret och handlingar inte förstör vår frihet. En del har sökt belysa detta. De har sagt att vi är gjorda av en korrupt och oren massa, av smuts. Men Adam, och även änglarna gjordes av silver och guld, och de har inte undgått synden. Ibland förhärdas man som

”Valla gör Jupiter till syndens upphovsman.”

syndare ännu efter att man blivit frälst. Vi får därför söka en annan källa till det onda, och jag betvivlar att ens änglarna känner till den. De fortfar i sin lycka, och prisar Gud. Boetius har lyssnat mer till filosofiens svar, än till Paulus, och det är därför som han misslyckas. Låtom oss tro på Jesus Kristus, han är Guds dygd och visdom, han lär oss att Gud vill allas frälsning, att han inte vill syndarens död. Låtom oss ty oss till det gudomliga förbarmandet, istället för att göra oss därtill oförmögna genom vår illvilja och fåfänga.”¹²

§ 413

Vallas dialog är vacker, även om den inte är utan brister, men dess främsta fel ligger i att Valla skär knuten, och att han verkar fördöma försynen, som han kallar för Jupiter, och som han nästan gör till syndens upphovsman. Låtom oss då föra vidare denna lilla berättelse. Sextus lämnade Apollo och Delfi, och gick för att träffa Jupiter i Dodona¹³. Han offrade till Jupiter och framlade sedan sitt klagomål. Varför har ni fördömt mig till ondska och till ett olyckligt liv, store gud? Ändra mitt sinne och min lott, eller erkänn ert fel. Jupiter svarade: ”Om ni vill ge upp Rom, ger ödets gudinnor er andra öden, ni blir vis, ni blir lycklig.” Då svarade Sextus: ”Varför borde jag ge upp hoppet om en tron? Kunde jag inte bli en god kung?” Och Jupiter: ”Nej, Sextus, jag vet bättre vad ni behöver. Går ni till Rom, är ni förlorad.”

Sextus, som inte kunde förlika sig med en så stor uppoffring, gick ut ur templet, och gav sig åt sitt öde. Theodor, överste offerprästen, som hört samtalet mellan Sextus och guden, riktade då dessa ord till Jupiter: ”Er visdom är beundransvärd, o store herre över gudarna. Ni har övertygat denna man om sitt fel – hädanefter måste han tillskriva sin olycka till sin egna ondska, det kan man inte neka. Men era trogna tjänare är överraskade: de ville gärna beundra er också för er godhets skull, likväl som för er storhets. Ni kunde ha gett Sextus en bättre vilja.” Jupiter svarade: ”Gå till min dotter Pallas, så skall hon lära er vad jag hade att göra.”

§ 414

Theodor gjorde resan till Aten: han ombads lägga sig ner i gudinnans tempel. I sina drömmar fann han sig förflyttad till ett okänt land. Där fanns ett palats, ofantligt stort och av obegriplig glans. Gudinnan Pallas syntes i dörren, omgiven av en förblindande majestets strålgans,

”lika skön, lika hög, som hon brukar stå bland gudarna”¹⁴.

Hon berörde Theodors anlete med en olivträdets kvist, som hon höll i handen. Således gjorde hon honom förmögen att utstå Jupiters dotters gudomliga ståt, och allt hon skulle visa honom. Jupiter gillar er (sade hon honom), och har bett mig undervisa er. Här ser ni Ödenas Palats, vars väktare jag är. Här finns allt som är och sker, men även allt som kunde vara och ske, allt som är möjligt, avbildat. När Jupiter i tiden före den nu existerande världen begrundat dessa möjligheter, betänkte han dem i formen av möjliga världar, och valde den allra bästa ibland dem.¹⁵ Ibland unnar han sig glädjen att förnya sitt val här, och att åter gå igenom sitt beslutsgrunder: i det kan han inte undgå att bli nöjd. Jag behöver blott säga orden, och vi kommer att se en hel värld, som min far kunde ha skapat, där alla detaljer man kan önska finns representerade. På så sätt kan vi veta vad som skulle ske ifall en eller annan möjlighet var verklighet. Och om man inte ställer särskilt snäva villkor, finns det hur många sinsemellan olika världar som helst, som på olika sätt svarar på samma fråga, på just så många sätt som är möjligt.¹⁶ Ni har lärt er geometri, när ni var ung, liksom alla väl uppfostrade greker. Ni vet sålunda att när de villkor man ställer på en punkt inte är tillräckligt snävt definierade, och då det finns en oändlig mängd punkter som svarar på frågan såsom den är ställd, faller de alla på det som geometern kallar ett ställe. Detta ställe (som ofta är en linje) är ofta själv väl bestämt. Sålunda kan ni föreställa er en ordnad följd av världar som alla motsvarar de ställda kravena och innehåller den preciserade saken – som dessutom inte finns i någon andra världar än just dessa – och där saken står i olika sammanhang och får olika följder. Men om ni ställer en fråga om en situation

som skiljer sig från den aktuella världen endast i en väl-definierad punkt och dess följder, ligger svaret i en viss bestämd värld. Dessa världar finns alla här, det vill säga som idéer. Jag kommer att visa er världar där ni finner en Sextus om inte är helt densamma som den Sextus ni sett, (detta är inte möjligt, han bär alltid i sig det han kommer att bli) men ett antal liknande Sextusar, som äger allt det ni redan känner av den verkliga Sextus, men inte allt som redan finns i honom, trots att man inte ser det. Därför innehåller dessa andra Sextusar inte heller allt som den verkliga Sextus kommer att göra och det som kommer att hända honom.¹⁷ I en värld kommer ni att finna en mycket lycklig och upphöjd Sextus, i en annan en Sextus som är nöjd med det medelmåttiga, olika Sextusar av alla de slag, och med en oändlig variation i sätt att vara.

§ 415

Gudinnan ledde Theodor till ett av rummen. När han var där, var det inte längre ett rum, det var en värld.

”Som hade sin egen sol, sina egna stjärnor”¹⁸.

På Pallas order såg man Dodona framträda med Jupiters tempel och Sextus som kom ut ur det. Han hördes säga, att han skulle lyda guden. Här går han så till en stad mellan två hav, en stad som liknar Korinten. Där köper han sig en liten trädgård, och medan han odlar sin trädgård finner han en skatt. Han blir rik, älskad och uppskattad. Han dör mycket gammal och älskad av hela staden¹⁹. Theodor såg hela sitt liv som i ett ögonkast och som i en teaterpjäs. Det fanns en stor mängd skrifter i detta rum, och Theodor kunde inte låta bli att fråga vad de handlade om. Det är den världens historia, som vi nu besöker: det är ödenas bok. Ni har sett en siffra på Sextus panna, sök nu i denna bok stället som siffran antyder. Theodor sökte, och fann en betydligt mer omfattande historia över Sextus liv än den han nyss hade sett i förkortad version. Lägg ert finger, sade nu Pallas, på den rad som er behagar, och ni kommer att i detalj se framställt det som denna linje i grova drag markerar. Han lydde, och såg framför sig alla enskildheter i Sextus liv. De gick till ett annat rum, och där fanns en annan värld, en annan Sextus, som vid sin utgång ur templet bestämde sig för att lyda Jupiter, och som därför reste till Thrakien. Där gifte han sig med kungens dotter, och eftersom kungen inte hade andra barn än hon, ärvde Sextus tronen. Han blev älskad av sina undersåtar. De gick till andra rum och såg alltid nya scener.

§ 416

Rummen bildade en pyramid, de blev allt skönare ju högre man kom, ju närmare toppen, och de föreställde allt vackrare världar. Till sist nådde de den översta, som utgjorde pyramidens topp, och som var skönast av dem alla – ty pyramidens hade en början, men inget synligt slut; den hade en topp, men ingen fot, utan växte i oändlighet. Detta (enligt gudinnan) berodde på att det bland en oändlig mängd världar endast finns en

som är bäst. Annars skulle Gud inte ha bestämt sig för att skapa någon värld alls. Men det finns ingen värld som inte skulle ha ännu sämre världar under sig; och därför fortsätter pyramiden neråt in i det oändliga. Då Theodor gick in i det översta rummet, fann han sig extatiskt uppriven: han behövde gudinnans hjälp. En droppe gudomlig likör på hans tunga återställde honom. Han kände inte längre av sin glädje. Vi är i den aktuella världen, (sade gudinnan) och ni står vid lyckans källa. Här står det Jupiter förbereder för er, om ni fortsätter att tjäna honom troget. Se här på Sextus sådan han är, och sådan han faktiskt kommer att vara. Han träder ut ur templet kokande av ilska, han föraktar gudarnas förmaningar. Ni ser honom resa till Rom, där han ställer till en väldig oreda, och våldtar sin väns hustru. Där ser ni honom och hans far utjagas, slagna, olyckliga. Om Jupiter hade valt hit en lycklig Sextus i Korinten, eller Sextus kung i Thrakien, vore det inte längre denna värld. Men han kunde inte undgå att välja just denna värld, som i perfektion överskrider alla de andra, och som utgör pyramidens topp. Annars skulle ju Jupiter ha gett upp sin visdom, han skulle ha visat mig för dörren, mig som är hans dotter. Så ni ser att min far inte gjort Sextus ond, det var han av all evighet, och han var det alltid fritt. Jupiter gav honom blott existens, som hans visdom inte kunde förneka den värld den nu verkliga Sextus befinner sig i.²⁰ Han överförde den från det möjligas domän till det verkligt varande. Sextus brott har stora syften; det skall föda ett stort kejsardöme, som kommer att erbjuda stora exempel. Men även detta är som ingenting jämfört med denna världs prakt, som ni kommer att beundra då gudarna, efter att ni lyckligt passerat från detta dödliga tillstånd till ett annat och bättre, gjort er förmögen att se den.

§ 417

I det ögonblicket vaknar Theodor, och han tackar och prisar gudinnan. Han gör även rättvisa åt Jupiter, och, genomsyrad av allt han sett och hört, fortsätter han sin tjänst som överste offerpräst med all den sanna Guds tjänares iver och med all den glädje en dödlig förmår. Det synes mig att denna fortsättning på sagan kan klargöra svårigheten som Valla inte ville befatta sig med. Om Apollo med fördel spelade rollen av Guds åskådande vetenskap (som rör det existerande) hoppas jag att Pallas på ett icke ovärdigt sätt har stått för det man kallar den enkla intelligensens vetenskap där man sist och slutligen bör söka efter sakernas källa.²¹

Översatt av Petter Korkman

(ursprungligen: *Leibniz, Essais de Théodicée, sur la bonté de Dieu, la liberté de l'homme, et l'origine du mal* (1710). *Opera Philosophica*. Red. Joh. Erdmann. II. Eichler, Berlin 1839, 620–624.)

Referens

- 1 Rubriken på Leibniz' anonymt publicerade bok väckte under sin tid en del frågor. Många förstod Leibniz' pinfäriska term som ett pseudonym. De förstod med andra ord rubriken som "Essäer av Theodiceus". I termen *theodicee*, som Leibniz mer uppfann, ingår två grekiska ord: *theos* (gud) och *dikè* (rättvisa). Rubriken antyder att Leibniz åtar sig uppgiften att ställa upp som Guds försvarsadvokat, för att bevisa att han är rättvis och god, trots att världen inte i alla avseenden verkar vara det.
- 2 Leibniz behandlar viljekontrollen här och där i sin bok. Han skrev om denna fråga också i avhandlingen *Nouveaux essais sur l'entendement humain* (1704, publ. 1765; t. ex. II, xxi). Om Leibniz' viljeterapi se Michael Seidler, Freedom and Moral Therapy in Leibniz. *Studia Leibnitiana*. Vol. 17, No. 1, 1985, 15–35. (Tack för Markku Roinila för hjälpen med den här anmärkningen.)
- 3 Plinius den äldre (23–79 e.Kr.) gjorde i sin *Naturalis historia* narr av tanken om en allsmäktig Gud. Plinius påpekade bland annat att Gud inte själv kan förrinta sig, men att han däremot gett denna förmåga åt människan som något av det mest värdefulla människan äger: förmågan att göra slut på sitt liv då hon spelat ut sin roll. Se Plinius, *Naturalis historia* II.7.
- 4 Pierre Bayle (1646–1706) var en franskfödd kalvinist som flydde till Holland i samband med att Nantes edikt, som länge tryggade de s.k. Huguenoterna en rätt att finnas till och att idka sin religion i Frankrike, återtog av Ludvig XIV år 1685. Bayle var känd som fideist (ur *sola fide*, vilket betyder "endast tro"; en fideist anser att många religiösa sanningar endast kan vetas med religiös övertygelse, och att förnuftet inte förmår bevisa dem) och skeptiker under slutet av 1600-talet. Han utgav bland annat en vacker filosofisk ordbok *Dictionnaire Historique et Critique* (1695–1697) som blev en förebild för Denis Diderot's (1713–1784) *Encyclopédie Philosophique* (1751–1772). Han redigerade även *Nouvelles de la république des lettres* (1684–1687) en av de första moderna akademiska tidskrifterna. Bayle var under sin egen tid känd för många kontroversiella påståenden, och för Leibniz (1646–1716) var det framför allt angeläget att visa att Bayle hade fel angående ondskans problem. För Bayle är det någonting obegripligt, att Gud kan vara god och allsmäktig, och att värden ändå innehåller så mycket ondska och lidande.
- 5 Laurentio Valla (1407–1457) var också känd som förespråkare för en moderat fideism; i denna dialog vill Leibniz visa att man kan gå längre än vad fideister som Valla och Bayle gjort i förståelsen av ondskans grund. Verket som Leibniz hänvisar till var *Dialogus de libero arbitrio* (1440; Dialog om den fria valförmågan.) Boetius var en Romersk retoriker och logiker (470–526) och författare av *De consolatione philosophiae* (Filosofins tröst).
- 6 *Comme un autre Dédale*. Daidalos är i grekisk mytologi en berömd arkitekt som ritade en minst lika berömd labyrint. Just den labyrinten, där Minotauren hungrig väntar på att Atenarna skall offra jungfrur till honom. Labyrinten var så svår att inte ens Daidalos själv, då han irrade i den med sin son, kunde finna en väg ut. Istället byggde han ett par vingar, för att hans son skulle kunna flyga ut. Sonen Ikaros lydde tyvärr inte sin faders varning i ett annat avseende, utan flög ivrigt och till slut alltför högt, tills solen smälte hans vingar och han föll ner i havet, och drunknade.
- 7 Det står bara i Matteusevangeliet (27:3 & 5) att Judas "ångrade sig", "lämnade tillbaka de trettio silvermynten till översrepräster och de äldste", "gick bort och hängde sig", medan Markus, Lukas och Johannes stannar tysta över Judas öde. Jmf Apostlargärningarna 1:18 där Petrus säger om Judas att "[m]ed lönen för sin ogärning köpte han sig en bit jord. Men där föll han framstupa, och buken sprack så att alla inälvorna rann ut".
- 8 *Exul inosque cades irata pulsus ab urbe*. Sextus Tarquinius öden beskrivs bland annat i Titus Livius (59 f.Kr.–17 e.Kr.) *Ab Urbe Condita* (25 f.Kr.). I de tre sista paragraferna av första boken av Livius berömda historia över Roms öden beskrivs hur Sextus, son till tyrannen, våldtog sin väns hustru, den kyska Lucretia. Eftersom hon inte kan leva med skammen tog Lucretia sitt eget liv, och hennes släktingar bar det blodiga liket in i Rom. Folket i Rom slängde ut både far och son Tarquinius. Citatet ovan återfinns inte ordagrant i Livius: det kunde vara Leibniz egen resumé av Sextus öden, eller ett citat från någon parafra på Livius.
- 9 *Les Parques*, som ursprungstexten talar om, är ödesspinnare ur den grekiskromerska mytologin (*parcae*). De verkar ha samma roll som den Nordiska mytologins nornor.
- 10 "Övermodig", i franskan *superbe*. Sextus far Lucius Tarquinius gavs tillnamnet *superbus* för sin överdrivna stolthets skull.
- 11 *Desine fata deum flecti sperare precando*. Publius Virgilius Maro (70–19 f.Kr.), *Enneïaden* (19 e.Kr.), VI.376
- 12 Se Romarbrevet 9:19–33.
- 13 En stad med ett tempel till Jupiter som nämns av bl.a. Marcus Tullius Cicero (106–43 f.Kr.). Staden antas ligga i nutida Albanien.
- 14 *qualisque videri/ coelicolis et quanta solet*. Virgilius, *Enneïaden*, II.591–2.
- 15 Gud valde alltså den bästa av en oändlig mängd möjliga världar. Enskilda ting kunde gott tänkas vara bättre – det är Sextus ett exempel på – men av alla sam möjliga (*com-possibles*) världar är den nu existerande den bästa som kan tänkas.
- 16 Om vi tänker på frågan om hur Sextus lever sitt liv, så har den frågan alltså ett oändligt antal svar, som anger ett oändligt antal variationer på den värld vi nu lever i, en rad med möjliga världar som endast skiljs åt genom skillnader i Sextus och i de saker som hans öde påverkar.
- 17 För Leibniz ingår varje individs hela historia i individen fulla begrepp, som Gud kan se men som vi människor inte ser.
- 18 *Solemque suum, sua sidera norat*. Virgilius, *Enneïaden*, VI.641.
- 19 I de två alternativa beskrivningar som Leibniz ger av Sextus öden, blir Sextus lycklig genom att han genom en ödet nyck blir rik och mäktig. I *Candide* (1759) tar Voltaire (1694–1778) fasta på Leibniz hänvisning till trädgården. Alldeles i slutet av berättelsen sitter Candide och hans vänner efter dystra öden och samtalar. De bär alla tecken på hur "den bästa av alla tänkbara världar" har torterat och plågat dem. Optimismen har ruskats ur dem. Det enda de har kvar att göra är att odla sin anspråklösa trädgård. Inte för att de skulle hitta någon skatt där. Sådan är världen inte. De skall helt enkelt odla, och odla, och odla. Detta är varken det värsta eller det bästa: det är bara så det är.
- 20 Sextus med hela sin olyckliga livshistoria är en del av den bästa möjliga världen, som Leibniz ser det. Gud kan inte bestämma hurudan Sextus måste vara, han kan bara välja att förverkliga en Sextus bland en oändlig mängd möjliga Sextusar. Han väljer den Sextus som utgör en del av den bästa möjliga världen. Leibniz' Gud är som en kalkylerande ekonom eller som en sjukhuschef: han optimerar och väljer det bästa av inte i alla avseenden helt trevliga alternativ. Å andra sidan är Gud inte (viktig poäng för Leibniz) ens lika skyldig som den av begränsade resurser trängda sjukhuschefen, för Gud ger var och en just ett sådant liv som han eller hon genom sin egen personlighet förtjänar. Om en genuint god människa får det trist i detta liv, kompenserar Gud detta i efterlivet. En genuint ond människa däremot är själv fullt ansvarig för allt det onda hon drar över sig, så Gud är på inget sätt medskyldig till hennes ondska. Han bara gav just denna möjliga Sextus existens.
- 21 Den senare rör alltså i motsats till den förra inte bara det existerande utan även det möjliga. Det är i Guds kontemplation av det som är möjligt och det som är sam-möjligt som vi alltså skall söka sakernas källa. Sakernas, det vill säga i detta fall också de bristers källa, som i enskilda liv upplevs som ondska, även om denna upplevelse alltid är ett uttryck på bristande insikt i den bästa möjliga helhetsplanen som allting hör till.